8. Кощій О. В. Сутність та підстави участі в адміністративному судочинстві України відповідача. Форум права. 2011. № 1. С. 516-521.

9. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 11.08.2016 р. у справі № К/800/4045/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень / Вищий адміністративний суд України. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59670093

REFERENCES

1. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, 24, p.450, article 718* [in Ukrainian].

2. Nalyvaiko L. R., Beliaieva M. B. (2010). Tlumachnyi terminolohichnyi slovnyk z konstytutsiinoho prava [Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law]. Zaporizhzhia: Dniprovskyi metalurh [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254к/96-ВР] (1996, July 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. 30, article 141.* Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр [in Ukrainian].

4. Kravchenko V. V. (2011). Orhany mistsevoho samovriaduvannia: teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia [Bodies of local self-government: theoretical approaches to the definition of the concept]. *Pravnychyi visnyk Universytetu "KROK" – Legal Bulletin of the University "KROK", 10, 4-10* [in Ukrainian].

5. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon vid 21.05.1997 № 280/97-VR [On Local Self-Government in Ukraine: Law No. 280/97-VR dated May 21, 1997]. *(n.d.). zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon vid 06.07.2005 № 2747-IV [Code of Administrative Justice of Ukraine: Law dated 06.07.2005 № 2747-IV]. *(n.d.). zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 [in Ukrainian].

7. Bevzenko V. M. (2010). *Uchast v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy subiektiv vladnykh povnovazhen: pravovi zasady, pidstavy ta formy: monohrafiia [Participation in administrative proceedings of Ukraine of subjects of power: legal principles, grounds and forms]*. Kyiv: Pretsedent 15 [in Ukrainian].

8. Koshchii O. V. (2011). Sutnist ta pidstavy uchasti v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy vidpovidacha [The essence and grounds for participation in the administrative legal proceedings of Ukraine is the defendant]. *Forum prava – The forum of law, 1, 516-521* [in Ukrainian].

9. Ukhvala Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 11.08.2016 r. u spravi № K/800/4045/16 [The decision of the Supreme Administrative Court of Ukraine dated August 11, 2016 in case No. K / 800/4045/16]. Retrieved from http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59670093 [in Ukrainian].

Стаття надійшладо редакції 14.09.2018

УДК 342.7

Чорнобривець Володимир Володимирович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
voxa1@ukr.net

ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ОСНОВУ ДЛЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

У статті досліджується адміністративно-правове регулювання професійної правничої допомоги через призму джерел адміністративного права. Визначено їх особливості та наголошено на необхідності при реформуванні їх враховувати.

Наголошено про необхідність першочергового формування гармонійної правової системи, яка б відповідала сучасним тенденціям суспільного розвитку. При цьому принцип справедливості у формуванні правової системи повинен бути визначальним, а для цього необхідні глибокі наукові напрацювання. Законодавство має формуватися на підставі ретельно виважених та апробованих національною і світовою практикою наукових висновків, а не відповідно до уявлень та прагнень окремих осіб чи угруповань.

© В.В.Чорнобривець, 2018

Ключові слова: професійна правнича допомога, джерела адміністративного права, адміністративно-правове регулювання, адвокатура, міжнародні стандарти.

Chornobryvets V. LEGAL SOURCES OF ADMINISTRATIVE LAW, WHICH FORM THE BASIS FOR LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL LEGAL ASSISTANCE

The article deals with the administrative and legal regulation of professional legal assistance through the prism of sources of administrative law. Their peculiarities are determined and emphasized on the need to consider them when reforming them.

It is noted that there is an urgent need for the formation of a harmonious legal system that would correspond to modern trends in social development. At the same time, the principle of justice in the formation of the legal system should be decisive, and this requires profound scientific work. Zakonodavstvo feels fommuvatsiyya on the basis of well-known and apovovannyh national and world-wide pathny naukovyh waves, a not in accordance with the ideas and suppression of the opehymi obr or okupovlovan.

Key words: professional legal assistance, sources of administrative law, administrative-legal regulation, advocacy, international standards.

Постановка проблеми. В Україні адміністративно-правове регулювання професійної правничої допомоги здіцйснюється системою джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності, яка містить у собі такі види джерел: нормативно-правовий акт, нормативний договір, правовий прецедент, правовий звичай і доктрина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що виникають у сфері правової організації захисту прав і свобод громадян, а саме, професійної правничої допомоги, завжди перебували в полі зору науковців, про що свідчать публікації Т.В. Варфоломєєвої, О.Г. Шило, О.Г. Яновської, В.В. Медведчука, М.М. Михеєнка, С.Ф.Сафулька, О.Д. Святоцького.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті цих джерел та в установленні їх ролі в адміністративно-правовому регулюванні професійної правничої допомоги.

Виклад основного матеріалу. Провідну роль у системі нормативних актів займає Конституція України (як Основний Закон держави) і закони. Конституція України – це Основний Закон суспільства й держави, який приймається в ускладненому порядку, має найвищу юридичну силу, специфічні юридичні властивості та закріплює засади конституційного ладу, конституційно-правовий статус людини та громадянина, організацію і функціонування вищих органів державної влади та місцевого самоврядування, територіальний устрій, а також інші найважливіші питання суспільного, правового та державного життя [1].

Роль Конституції як провідного джерела адміністративного права щодо забезпечення професійної правничї допомоги є дуже значною, адже у ній безпосередньо розміщено конституційно-правові норми, які встановлюють провідну роль цього інституту для захисту прав та свобод людини і громадянина в ході криимінального провадження. Так, як уже не одноразово зазначалося, у ст. 59 Основного Закону України встановлено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Згідно зі ст. 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [2].

Механізми реалізації цих конституційних положень встановлюються у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року, в інших законодавчих актах України. У зазначених документах встановлено, що адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [3].

Крім Конституції і законів, джерелами адміністративного права, що стосуються адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, є також підзаконні нормативні акти: адміністративні акти Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших посадових осіб виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування. Так, у визначеній сфері діє постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі» [4]. Особливе місце в системі забезпечення адвокатури займають накази та роз'яснення Міністерства юстиції України, наприклад, роз'яснення: «Реформування системи доступу до адвокатської професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів», «Реформування інституту адвокатури як одна з умов виконання

зобов'язань перед Радою Європи» та інші.

Важливим видом джерелом адміністративно-правового регулювання професійної правничої допомоги є нормативні договори, до яких відносять міжнародні пакти і угоди, конвенційні угоди між галузями державної влади, адміністративні договори між структурами виконавчої влади чи між цими структурами й органами місцевого самоврядування [5, с. 41–42].

У загальнотеоретичному розумінні нормативно-правовий договір – це угода (двостороння або багатостороння), внаслідок укладання якої встановлюються, змінюються або скасовуються правові норми.

У вересні 1990 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Основні положення про роль адвокатів (далі – Основні положення ООН), що встановлюють мінімальні стандарти для країн під час розвитку національного законодавства і регулюють становлення, організацію та функціонування адвокатської професії. Цей документ було розроблено з метою визнання «життєво важливої» ролі професійних об'єднань адвокатів і сприяння країнам у забезпеченні такої ролі адвокатів у демократичному суспільстві. При цьому Основні положення ООН закріплюють права і принципи, закладені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), Зводі принципів про захист всіх людей, які знаходяться в будь-якій формі затримання або ув'язнення, Стандартних мінімальних правилах про поводження із в'язнями і Декларації про основні принципи юстиції для жертв злочину й перевищення влади.

Основні положення ООН встановлюють міжнародні стандарти щодо доступу до послуг адвокатів; спеціальні гарантії у кримінальній юстиції; кваліфікації та підготовки адвокатів; обов'язків та професійної відповідальності; гарантій діяльності адвокатів; професійних об'єднань та дисциплінарної відповідальності. Рада Європи врахувала Основні положення ООН під час розробки подібних стандартів для адвокатів у своїй Рекомендації № Rec(2000)21 про свободу здійснення професії адвоката. Цей документ було прийнято Комітетом міністрів Ради Європи у 2000 році.

Названий нормативний акт продемонстрував потребу у загальноєвропейському консенсусі щодо істотної ролі адвокатів, що базується на верховенстві права, в демократичному суспільстві.

Рада Європи визначила, що одним із фундаментальних елементів верховенства права є висококваліфіковані та незалежні адвокати, доступ до послуг яких відкритий всьому суспільству загалом. Рекомендація № Rec(2000)21 регулює питання, пов'язані зі свободою здійснення адвокатської діяльності, правовою освітою, фаховою підготовкою та вступом до професії, роллю та обов'язками адвокатів, доступом до адвокатів, встановленням і функціонуванням професійних об'єднань адвокатів та дисциплінарними провадженнями [6].

Загальний кодекс правил для адвокатів, що розроблено Радою адвокатур та правничих товариств Європи (Кодекс правил ССВЕ), є іншим джерелом стандартів, які повинні враховуватись при розробці рамкових документів, що регулюють діяльність адвокатів та об'єднань. Рада адвокатур та правничих товариств Європи (надалі буде використовуватись абревіатура англійською мовою ССВЕ) представляє Європейські адвокатські об'єднання і Правничі товариства в Європейському Союзі, Європейському економічному просторі та інших міжнародних організаціях. До складу ССВЕ входить 31 делегація, з яких 27 представлені від країн-членів Європейського Союзу та 3 – від країн Європейського економічного простору (Норвегія, Ліхтенштейн та Ісландія) разом із Швейцарією. Багато країн Центральної Європи з молодою демократією також мають статус спостерігачів у межах діяльності ССВЕ. Одним із першочергових завдань ССВЕ є гармонізація, координація і розвиток правової професії в Європі. Організація досягла цієї мети шляхом прийняття Кодексу правил для адвокатів. Дотримання Кодексу є обов'язковою умовою для всіх адвокатів із країн-членів ССВЕ, включаючи як адвокатів, які є громадянами країн Європейського Союзу, так і адвокатів з інших європейських країн, які мають статус спостерігача у ССВЕ. Україна має статус країни-спостерігача у ССВЕ та представлена Спілкою адвокатів України. Оскільки Україна є членом Ради Європи, український уряд має брати до уваги такі стандарти під час розробки проектів законів, що регулюють адвокатську професію [6].

Таким чином, основними документами, що визначають міжнародні стандарти з регулювання юридичної професії, визнаються Конвенція Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» [6], Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам 27 серпня – 07 вересня 1990 року, Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року, Рекомендація Rec (2000)21 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, що була прийнята 25 жовтня 2000 року (надалі за текстом – Рекомендація Rec (2000)21) [2].

Актом міжнародного визнання України у складі держав-членів Ради Європи стало прийняття України до складу держав-членів Ради Європи у 1995 році, а також ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод», Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7, 11 до Конвенції. Відмінністю Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» (надалі за текстом – Європейська Конвенція) від інших міжнародних договорів у галузі прав людини є існування дієвого

механізму захисту прав у вигляді Європейського суду з прав людини, який розглядає індивідуальні скарги на порушення Європейської Конвенції та приймає обов'язкові для виконання державою рішення.

У 2006 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6]. Так, згідно зі ст. 17 цього Закону, національні суди України застосовують Європейську Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства України.

Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню відповідно до норм міжнародного права (принцип pacta sunt servanda).

Окремо слід вказати на Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України до Ради Європи, який прийнято у Страсбурзі 26 вересня 1995 року, відповідно до положень якого: «Асамблея вважає, що за змістом ст. 4 Статуту Ради Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена Ради Європи, визначені у ст. 3: «Кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро і ефективно співробітничати в досягненні мети Ради. … Статус правничої професії буде захищено законом та буде засновано професійну асоціацію адвокатів; …» [6].

Одним із видів джерел адміністративно-правового реегулювання щодо забезпечення адвокатської діяльності України виступають правові прецеденти (судові, адміністративні). У теорії права під правовим прецедентом розуміють акт-документ, що містить нові норми права в результаті рішення конкретної юридичної справи судовим чи адміністративним органом, якому надається загальнообов'язкове значення при вирішенні подібних справ у майбутньому [7, с. 78].

Розглядаючи джерела права, варто звернути увагу на судову практику і судовий прецедент. Не можна не погодитися з думкою М.Н. Марченко про те, що «ці два явища не є ідентичними феноменами. Тому що коли йдеться про судову практику як джерело права, то мається на увазі принаймні два його значення. В одних випадках – це діяльність судів, пов'язана не стільки з правозастосуванням, скільки з правотворчістю, виробленням у процесі розгляду конкретних справ загальнообов'язкових правил поведінки. В інших випадках судова практика – це самі вироблені в процесі судової діяльності загальнообов'язкові рішення» [7, с. 89]. У свою чергу В.А. Туманів під судовою практикою розуміє сформовані судами загальні «правові положення» у вигляді правил, принципів, вказівок і визначень, що мають чіткий ступінь загальновизнаної обов'язковості [7, с. 90].

Під судовою практикою теоретики права розуміють об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судових органів, який формується в результаті застосування права при вирішенні юридичних справ. У наведеному визначенні розкривається зміст судової практики у широкому розумінні. На наш погляд, практична діяльність не всіх судових органів може претендувати на роль джерела права.

Так, Д.Ю. Хорошковська під судовою практикою розуміє взаємоєдність діяльності судів і результатів цієї діяльності, виражених у нових правоположеннях, вироблених судовою владою та закріплених у рішеннях із конкретних справ і/чи в актах із сукупності однотипних конкретних судових справ [7, с. 98]. Таке визначення судової практики дозволяє віднести останню до системи джерел права, оскільки автор звертає увагу на розробку нових правових положень окремими суб'єктами судової влади, а не усіма судовими органами.

Вітчизняні науковці підтримують тезу про те, що практику Верховного Суду України слід визнавати джерелом права. Так, О.В. Капліна зазначає, що акти правозастосовного нормативного тлумачення, винесені Верховним Судом України, постанови його Пленуму, а також опублікована практика Верховного Суду України в конкретних справах можуть розглядатись як джерело права. Постанови Пленуму Верховного Суду України є зразком правильного розуміння норм права, вони мають велике значення для забезпечення однакового розуміння законів, містять важливі принципові рекомендації з питань, що виникають при розгляді судових справ. Роз'яснення даються на підставі вивчення та узагальнення судової практики, аналізу судової статистики. Реалізація повноважень Пленуму Верховного Суду стосовно надання роз'яснень з питань судової практики впливає на формування практики усіх судів загальної юрисдикції. У своїх постановах Верховний Суд неодноразово звертав увагу судів на необхідність урахування в їх діяльності положень чинних постанов його Пленуму, в яких даються рекомендації щодо правильного застосування законів при відправленні правосуддя, а також на те, що вони приймаються з метою забезпечення правильного й однакового застосування процесуального законодавства, що підкреслює обов'язковість їх урахування в судовій практиці. Рішення суддів, що ігнорують сформульоване Пленумом положення, повинні бути скасовані судом вищої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням закону.

З огляду на викладне до джерел права можна віднести сформульовані Пленумом положення.

Слід погодитись з І.В. Барщевським, що до системи джерел права України слід включити судову практику, яка стає джерелом права у випадку, коли у нормативно-правових актах містяться прогалини, їх текстуальне

викладення є неоднозначним, суперечливим та породжує проблеми під час правозастосування. Нормативний зміст мають рішення КонституційногоСуду України щодо конституційності правових актів та законопроектів про внесення змін до Конституції України, акти офіційного тлумачення Конституції і законів України та рішення Європейського суду з прав людини. Слід також внести зміни до ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і повернути право Верховному Суду України як найвищому судовому органу в системі судів загальної юрисдикції надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики [8].

З метою належного забезпечення адвокатської діяльності було прийнято постанови судів (Вищого господарського суду, Вищого спеціалізованого суду, Вищого адміністративного суду тощо): «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» та інші.

З огляду на соціально-правові умови сьогодення у нашій державі, а саме – наявність значної кількості правових колізій та прогалин у праві, державні органи в особі їх посадових осіб досить часто змушені вирішувати конкретні адміністративні справи, керуючись загальновизнаними правовими принципами, створюючи тим самим адміністративно-правові прецеденти [8]. Як зауважує В. І. Курило під час дослідження системи джерел адміністративного права України, до вказаних адміністративно-правових прецедентів частково можна віднести і рішення колегії ВС України з адміністративних питань та колегії ВАС України: даючи тлумачення норм права у випадку їх колізійності чи наявності прогалин у праві, колегії фактично створюють норму права, якою керуються суди при вирішенні усіх інших аналогічних конкретних адміністративних справ, хоча рішення колегій ВС України та ВАС України не входять до системи законодавства нашої держави. Звичайно, такі рішення можна віднести і до судового прецеденту, але якщо вони стосуються адміністративних правовідносин, то, безсумнівно, з повним правом їх слід відносити і до адміністративно-правового прецеденту. Таким чином, наведені наукові погляди, на нашу думку, дають підстави стверджувати, що адміністративно-правовий прецедент має всі підстави бути віднесеним до джерел адміністративного права України і відповідно відіграє важливу роль в адміністративно-правовому регулюванні професійної правничої допомоги.

Таким чином, завдяки судовому прецеденту і судовій практиці відбувається не лише індивідуально-правове, а й нормативно-правове забезпечення адвокатської діяльності України.

Джерелом адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності є також правовий звичай. У теорії права правовий звичай розглядається як «акт-документ, який містить норми-звичаї (правила поведінки, що склалися в результаті багаторазового повторення людьми визначених дій), що санкціоновані державою і забезпечуються нею».

Слід зазначити, що держава визнає не всі звичаї, що склалися в суспільстві, а тільки ті, котрі мають найбільше значення для суспільства, відповідають його інтересам та історичному етапу його розвитку [6, с. 67]. Крім того, вважаємо, що такі звичаї не повинні суперечити моральним засадам суспільства, гальмувати розвиток відповідних інституцій, обмежувати права і свободи людини та громадянина. Тому більш вдалим з точки зору науки загальної теорії держави і права слід вважати визначення, сформульоване Т.Є. Кагановською та Є.І. Григоренком. Вони під правовим звичаєм розуміють таке правило поведінки, яке сформувалось унаслідок багаторазового застосування у суспільній практиці протягом тривалого часу і з огляду на його позитивні якості санкціоноване (схвалене) державою.

У стародавні часи, коли українське судочинство характеризувалося суцільним пануванням звичаєвого права та повною його перевагою надписаним законом, праця захисника у судах мала характер громадського, товариського, а не професійного заняття. Його роль полягала виключно в моральній підтримці своєї сторони. На наш погляд, саме ця норма стала підґрунтям подальшого розвитку інституту адвокатури, формування правил адвокатської етики.

З розвитком суспільних відносин, з розширенням сфери правового регулювання норми права витісняють звичай, оскільки останній уже не в змозі врегулювати всю багатоманітність суспільних відносин. Але це, як зазначається в юридичній літературі, не означає, що люди перестають дотримуватися усталених звичаїв і керуються виключно нормами писаного права. У договірних відносинах, особливо враховуючи національну практику укладення договорів, звичаї ділового обороту повинні застосовуватися на практиці.

Відповідно до ст. 1.8 Принципів міжнародних комерційних договорів «Звичай та практика», сторони пов'язані будь-яким звичаєм, стосовно якого вони домовились, та практикою, яку вони встановили у своїх відносинах. Пунктом 2 цієї статті передбачено критерії для встановлення звичаю, який застосовується за відсутності спеціальної домовленості сторін. У цій ситуації необхідною умовою застосування звичаю є те, що звичай повинен бути широко відомим та постійно дотримуваним у відповідній сфері [4]. Усталена практика відносин між сторонами насамперед стосується лише конкретних суб'єктів договірних відносин, що склалися між ними у попередніх договірних відносинах. Безпосередньо в договорі така практика не фіксується, але припускається як така через відсутність заперечень із цього приводу.

Одним із джерелом адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності є доктрина, тобто

акт який містить концептуально оформленні правові ідеї, принципи, що розроблені вченими з метою удосконалення законодавства, усвідомлені суспільством і визнані державою як обов'язкові».

Цілком підтримуємо думку О.М. Сидоренко, що правова доктрина вважається вторинним джерелом права, оскільки вона роз'яснює чинне право, тлумачить його, на цій підставі сприяє подальшому його розвитку, а також виробляє для заповнення прогалин нові правові положення у зв'язку з вивченням життєвих явищ. Здобуті ж наукою правові положення, у свою чергу, можуть стати підставою для вироблення норм звичаєвого або позитивного права, що є вже безпосереднім джерелом права [7, с. 41].

Слід акцентувати увагу на тому, що наука (правова доктрина) має особливо велике значення у нашій країні, з огляду на недосконаліть нашого чинного законодавства, з одного боку, а з іншого – на нерозробленість нашого звичаєвого права. У зв'язку з тим, що за радянської влади юридична наука традиційно обмежувалася лише роз'ясненням, тлумаченням, апологетикою радянського законодавства, важливо підняти її на якісно новий рівень, використовуючи здобутки, одержані за роки незалежності нашої держави.

Практикуючі юристи формують правову думку, розробляють повноцінні шляхи розбудови нашої держави. Вони формулюють правову систему відповідно до своїх переконань, заснованих на аналізі суспільної думки, вимог практики, досвіду правозастосування.

Слід виходити зі стародавнього, але непорушного положення: jus est ars boni et aegui – право є наука про те, що добре і справедливо. Але при цьому треба мати на увазі, що уявлення про одвічну справедливість змінюється. Це положення лишається і нині слушним і зберігає свій загальнозначущий характер завдяки постійному змінюванню під впливом тих факторів, що пов'язані зі зміною суспільно-політичної та економічної систем.

У зв'язку з цим виникає першочергова потреба у формуванні гармонійної правової системи, яка б відповідала сучасним тенденціям суспільного розвитку. При цьому принцип справедливості у формуванні правової системи повинен бути визначальним, а для цього необхідні глибокі наукові напрацювання. Законодавство має формуватися на підставі ретельно виважених та апробованих національною і світовою практикою наукових висновків, а не відповідно до уявлень та прагнень окремих осіб чи угруповань.

Висновки. Таким чином, адміністративно-правове регулювання професійної правничої допомоги ґрунтується на джерелах адміністративного права. Їх система, на наш погляд потребує упорядкування.

Отже, у процесі реформування слід сприратися та враховувати усі джерела адміністративного права, а такаж правовий звичай, який на сьогодні майже не використовується, і лише при всебічному, всеохоплюючому процесі ми зможемо досягти належного результату у правовому регулюванні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : чинне законодавство станом на 10 лютого 2011 р. : (Відповідає офіц. текстові). К. : Алерта ; ЦУЛ, 2016. 96 с.

2. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10. К., 2013. 35 с.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 22 червня 2015 р. URL : http://www.rada.gov.ua.

4. Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 8. Урядовий кур'єр. 26.01.2012. № 15.

5. Погорілко В., Федоренко В. Джерела права України (загальна теорія джерел конституційного права України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (28). С. 46–59.

6. Походження та історичний шлях світової адвокатури. Адвокатура і судові оратори Стародавньої Греції та Риму Блог Олександра Пономаренка. URL : http://advokatponomarenko. blogspot.com/2014/08/blog-post.html.

7. Права людини й оновлення Конституції України : колективна моногр. // Праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юрид. ф-ту Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. Львів : Малий вид. центр юрид. ф-ту Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2011. Вип. 5. 184 с.

8. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : моногр. К. : Алерта, КНТ, Центр навч. л-ри, 2008. 472 с.

9. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. Вип. 12. С. 18–24.

REFERENCES

1.Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254к/96-ВР] (1996, July 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. 30, article 141.* Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр [in Ukrainian].

2.Ppylutskyi C. V. (2013). Cudova vlada v umovakh fopmuvannia hpomadianckoho cucpilctva ta ppavovoi depzhavy v Ukpaini [Judgment in the conditions of the formation of the gpomadian community and the legal department in

Ukpain]. *Doctor's thesis.* K. [in Ukrainian].

3.Ppo advokatupu ta advokatcku diialnict : Zakon Ukpainy vid 22 chervnia 2015 p. [Provide access and dispatch: Zakon of Ukraine of June 22, 2015]. *(n.d.).* Retrieved from http://www.rada. gov.ua. [in Ukrainian].

4.Ppo zatvepdzhennia Popiadku i umov ukladennia kontpaktiv z advokatamy, yaki nadaiut bezoplatnu vtopynnu ppavovu dopomohu na poctiinii ocnovi, ta dohovopiv z advokatamy, yaki nadaiut bezoplatnu vtopynnu ppavovu dopomohu na tymchacovii ocnovi : Poctanova Kabinetu minictpiv Ukpainy vid 11 sichnia 2012 r. № 8 [The establishment of the Cabinet of Ministers and the conditions for the placement of correspondence with the offices, which require a safe and in-kind assistance at a local level, as well as agreements with the deputies, which provide a safe and in-kind assistance at a temporary pace: Embassy of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 11, 2012 No. 8]. *Upiadovyi kupiep – Solemn kupiep, 15* [in Ukrainian].

5.Pohopilko V., Fedorenko V. (2002). Dzhepela ppava Ukpainy (zahalna teopiia dzhepel konctytutsiinoho ppava Ukpainy [Sources of law (general theory of sources of constitutional law of Ukraine)]. *Vicnyk Akademii ppavovykh nauk Ukpainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, 1(28), 46-59* [in Ukrainian].

6.Pokhodzhennia ta istorychnyi shliakh svitovoi advokatury. Advokatura i sudovi oratory Starodavnoi Hretsii ta Rymu [The origin and historical path of the world of advocacy. Advocates and court orators of Ancient Greece and Rome]. *(n.d.).* Retrieved from http://advokatponomarenko. blogspot.com/2014/08/blog-post.html [in Ukrainian].

7.*Ppava liudyny y onovlennia Konctytutsii Ukpainy: kolektyvna monohp [Human rights and the renewal of the Conquest of Ukraine: Collective monogr.]*. Ppatsi labopatopii doclidzhennia teopetychnykh ppoblem ppav liudyny yupyd. f-tu Lviv. nats. un-tu im. Ivana Fpanka. (2011). Lviv : Malyi vyd. tsentp yupyd. f-tu Lviv. nats. un-tu im. Ivana Fpanka [in Ukrainian].

8.Oliinyk A. Yu. (2008). *Konctytutsiino-ppavovyi mekhanizm zabezpechennia ocnovnykh cvobod liudyny i hpomadianyna v Ukpaini [Constitutional-political mechanism for ensuring the safety of people in Ukraine]*. K.: Alepta, KNT, Tsentp navch. l-py [in Ukrainian].

9.Nalyvaiko O. I. (2001). Ppavovyi zakhyct liudyny yak ppedmet doclidzhennia zahalnoi teopii ppava [Legal protection of a person as an object of imprinting general theory of law]. *Depzhava i ppavo – State and law, 12, 18-24* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018

УДК 351.741:35.088

Шевченко Тихін Віталійович,
старший інспектор роти № 3 батальйону
патрульної служби поліції
особливого призначення «Харків»
ГУНП України в Харківській області
zelod@ukr.net

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВИНИКНЕННЯ ГРУПОВИХ ПОРУШЕНЬ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

В статті розглянуті окремі питання забезпечення особистої безпеки поліцейських в екстремальних ситуаціях, які виникають під час ліквідації групових порушень публічного порядку, а також питання необхідності зміни законодавчої бази з метою зменшення травматизму поліцейських під час групових порушень публічного порядку шляхом удосконалення адміністративно-правового забезпечення.

Ключові слова: Національна поліція, поліцейський, екстремальна ситуація, екстремальні умови, небезпеки, особиста безпека, професійно-психологічна підготовка, ризик, оцінка ризику, групові порушення публічного порядку.

Shevchenko T. ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF PROVIDING PERSONAL POLICE SAFETY IN EXTREME SITUATIONS AFTER THE EXECUTION OF AUTHORITIES IN CONDITIONS OF GROSS VIOLATION OF PUBLIC ORDER

The article deals with individual issues of ensuring the personal security of police officers in extreme situations that arise during the elimination of group violations of public order, as well as the need to change the legal framework in order

© Т.В.Шевченко, 2018